

Денисова Т.А.

*Академія Державної пенітенціарної служби,
помічник ректора з наукової та науково-методичної роботи,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТА ЖИВУЧІСТЬ МІФУ ПРО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

*Общество несравненно более дичает от
систематического применения карательных мер,
нежели от эпизодически совершаемых преступлений.
О. Уайльд*

Беручи до уваги значне посилення злочинності не тільки у масштабах нашої країни, а й у транснаціональному вимірі, усунення колізій, прогалин та вирішення інших проблем політики України в умовах глобалізації, застосування кримінальних покарань являє собою вельми актуальне завдання і потребує концептуальних й системних досліджень. Сучасність вимагає нових поглядів на такий важливий інститут кримінального права як покарання, без переосмислення сутності якого доволі складно вирішувати ті проблеми, що стоять перед українською наукою та практикою у галузі кримінального права.

Чи спроможна сучасна держава протистояти злочинності суворими заходами? Надаючи прерогативу покаранню у виді покарання позбавлення волі чи має сатисфакцію від того держава, суспільство, потерпілий та особа, яка вчинила злочин? Чи повністю виконує покарання свої функції і досягає мети в широкому розумінні? Чи правильно, що чим вищий рівень злочинності, тим більш повинно бути засуджених до позбавлення волі і які тут допустимі пропорції? Що дає досвід перебування в місцях позбавлення волі? Чому людина не сприймає волю як невід'ємну цінність? Ці та багато інших запитань повинно ставити перед собою суспільство перш ніж застосовувати найсуворіший вид покарання. Низка таких запитань не є вичерпною. Її можна продовжувати, але навряд чи ми знайдемо остаточні відповіді навіть на невелику частку.

Держава має виняткову монополію покарання. Вона визначає повноваження в сфері призначення та виконання покарання, встановлює підстави застосування покарання, види й мету покарання, визначає у Кримінальному кодексі (далі – КК) України систему покарань – вичерпний і обов’язковий перелік видів покарань, розташованих у визначеному порядку залежно від ступеня їхньої тяжкості.

Закономірно, що підвищена соціальна небезпека злочинів відбивається на призначенні суворого покарання у виді позбавлення волі на тривалі терміни. Суспільство таким чином захищає себе шляхом застосування суворих кримінально-правових санкцій по відношенню до особи, яка вчинила злочин. Проте, загальновизнаним є те, що прагнення вирішити проблему призупинення злочинів за рахунок посилення карального впливу (утримання під вартою, як найголовніше профілактичне завдання на стадії проведення досудового слідства; розширення такого виду покарань, як позбавлення волі тощо), характерно не тільки для нашого суспільства, а й для законодавця. Переглядаючи хоча б за останні три роки зміни та доповнення до Особливої частини КК України, можна з впевненістю констатувати збільшення кількості злочинів та суворих санкцій за їх вчинення.

Якщо раніше цілком виправданою була теза законодавця, що «на сьогоднішній день перед науковцями і практиками стоїть важливе завдання пошуку оптимального балансу у використанні методів переконання, заохочення та примусу, для того щоби покарання відповідало злочину», то зараз логіка його дій невідома. Немає обґрунтованих досліджень чому виникає потреба у збільшенні суворості санкцій та покарання, чи впливає посилення покарання на скорочення злочинів тощо. Дійсно, позбавлення волі на певний строк – один із найсуворіших видів покарань. Але викривлене ставлення до його застосування не тільки зменшує цінність покарання, а може нівелювати його каральний вплив, призвести до невідворотних негативних наслідків для осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі, різних мікросоціальних груп та для суспільства в цілому. Такі наслідки характеризуються значними соціальними, матеріальними і духовними витратами суспільства, нераціональним використанням трудових ресурсів, негативним впливом на демографічні процеси, ускладненням кримінологічної ситуації, а також соціальною,

психологічною, моральною та фізичною деформацією засуджених, що постійно збільшує їх віддалення від суспільства.

Знижується поріг негативного сприяння суспільством актів насильства і злочинів, його члени стають терпимими, а іноді й байдужими до усілякого зла, поступово і самі перетворюються на жорстоких, безкомпромісних, готових до самих жорстких вчинків. Ось чому все гучніше лунають гасла про посилення покарань, навіть за незначні провини, необережні злочини, а останнім часом, за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності.

Було б неправильно робити висновок, що держава і суспільство відмовляться від застосування кримінальних покарань. Свого часу, з прийняттям нового КК України були створені всі умови для застосування в розумних межах позбавлення волі і встановлено широке коло альтернативних видів кримінального покарання. Сьогодні навіть розробники КК України 2001 р. не можуть «збагнути» нововведення, що приймаються.

Ідеальний результат, якого прагне держава, зазначений саме у ст. 50 КК України: покарати злочинця, виправити його та запобігти вчиненню нових злочинів. Але досягнення такого результату – це тільки віддалений результат, а то й мрія (наприклад, по відношенню до такої мети як виправлення засуджених).

Політика нульової терпимості стає все більш популярною в західних країнах. У більшості західноєвропейських країн поступово скорочується кількість засуджених до позбавлення волі за рахунок декриміналізації окремих діянь та застосування альтернативних видів покарань. Впевнена, що скорочення злочинів можливо добитися без збільшення застосування кримінальних репресій. Повинні реально відбуватися соціально-економічні перетворення, політична і законодавча воля і т. ін. Не дивлячись на сучасне ускладнення кримінологічної ситуації у суспільстві, необхідно переборювати репресивну свідомість населення, розвінчувати міфи про всесильність покарання у виді позбавлення волі.